

УДК 341.231.14

Н.Г. ВАСИЛЬЄВА, канд. юр. наук, доц., НТУ «ХПІ», Харків

ПРАВО НА ЦІЛІСНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ОСНОВА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУЧАСНИХ БІОТЕХНОЛОГІЙ

Стаття присвячена дослідженню поняття, обсягу та змісту права людини на цілісність особистості, його юридичної природи, сутності та статусу у системі фундаментальних прав людини. На основі аналізу наукової літератури, норм міжнародного і європейського права, визначається місце й роль досліджуваного права у системі сучасних фундаментальних прав людини запропонованої найсучаснішим документом з прав людини Хартією ЄС 2000 р. Проаналізовано значення цього права для правового регулювання сучасних біотехнологій. Зроблено спробу обґрунтувати нову сучасну юридичну концепцію права на цілісність особистості. Подається нове визначення права на цілісність особистості та характеризується зміст, аналізуються принципові елементи цього права та його вплив на сучасне правове регулювання галузі біомедицини та нових біотехнологій.

Статья посвящена исследованию понятия, объема и содержания права человека на целостность личности, его юридической природы, сущности и статуса в системе фундаментальных прав человека. На основании анализа научной литературы, норм международного и европейского права, определяется место и роль исследуемого права в системе современных фундаментальных прав человека, предложенной современным документом о правах человека Хартией ЕС 2000 г. Проанализировано значение этого права для регулирования современных биотехнологий. Сделана попытка обосновать новую современную юридическую концепцию права на целостность личности. Дается новое определение права на целостность личности и характеризуется содержание, анализируются принципиальные элементы этого права и его влияние на современное правовое регулирование области биомедицины и новых биотехнологий.

Науково-технічний прогрес у галузі біології і медицини став невід'ємною складовою сучасної європейської цивілізації. Однак на шляху свого розвитку біомедична наука та практика поступово вторглися у сферу фундаментальних життєво важливих прав людини, постійно створюючи безліч загроз фізичній і психічній цілісності індивідів.

У міжнародно-правових документах нерідко підкреслюється, що цілісність особи є підґрунтям для захисту всіх інших прав і свобод людини. Забезпечення та захист фізичної і психічної цілісності індивідів у галузі прогресу біомедицини та нових біотехнологій складає одну з найактуальніших правових проблем сучасності. Можливо, саме тому багато сучасних вчених присвячують свої праці дослідженню права на цілісність особистості. Серед таких наукових праць орієнтирами для цієї статті виступали роботи західних та американських вчених як-то: Л. Венар, О.М. Улер, Д. Хайстеркамп, М. Хаускеллер [2-5]. Також були досліджені праці та використані висновки й погляди щодо захисту цілісності особи, запропоновані такими вітчизняними та російськими дослідниками права як: М. П. Авдєєнков, Ю.О. Дмитрієв, Н. Коробцова, Н. М. Малєїна[6-8].

Сучасна біомедицина разом із досягненнями у галузі терапії й у сфері боротьби з хворобами, принесла до світу безліч додаткових, навіть несподіваних біотехнологій, які безпосередньо загрожують цілісності індивідів, а також ідентичності і цілісності людського виду. Досягнення у генній інженерії розширили можливості маніпуляцій генетичним матеріалом людини. Зараз батьки можуть не лише завчасно вибрати стать своєї дитини з метою попередження поширення генетичних захворювань (які передаються дитині лише певної статі), а навіть повністю визначити, яким буде їх нащадок, починаючи від коліру очей та закінчуючи певними здібностями, фізичними, розумовими, психічними властивостями. Експерименти з клонування людини дозволяють перейти до нового типу людського відтворення, позбавитись залежності від природної випадковості, і клонувати наприклад геніїв, визначних особистостей, досконалих людей. Прогрес у транспланталогії створив можливість для лікування багатьох людей, але виникла постійна потреба у людських біоресурсах: органах, тканинах, клітинах. Саме тому постає загроза комерціалізації тіла людини та перетворення її на річ, оскільки з'явилися бажані купити або продати якийсь орган чи частину тіла. Подібні досягнення мають величезний вплив на зміну моральних й соціальних цінностей, що у свою чергу впливають на формулювання, інтерпретацію і застосування прав людини.

Особлива увага захисту права людини на цілісність приділяється у Європейському Союзі. Право кожного на фізичну і психічну цілісність закріплене у ст. 3 Хартії фундаментальних прав Європейського Союзу 2000 р. (далі Хартія ЄС). Це право становить одне з найбільш значимих благ у системі європейських цінностей, а його забезпечення не тільки створює умови, необхідні для всебічного задоволення потреб особистості, а й забезпечує демократичний розвиток суспільства, оскільки царина цілісності одного індивіда – це межа свободи і прав іншого.

Нове законодавство України про правове регулювання біомедицини й біотехнологій багато в чому спирається на досвід європейських законодавців щодо необхідності гарантувати у цій галузі право людини на цілісність особистості. Так, у пояснювальній записці до проекту Закону України «Про заборону репродуктивного клонування людини» вказувалося, що в підписаній у Ніцці Хартії ЄС 2000 р. встановлюється заборона на репродуктивне клонування людини і що, з правової точки зору, клонування людських істот знаходиться у протиріччі з низкою найважливіших прав особистості: з правом на людську гідність, цілісність особистості тощо. Таким чином, можна сказати, що схвалення Верховною Радою України у 2004 р. цього законопроекту стало підтвердженням усвідомлення вітчизняними законодавцями необхідності захисту права людини на цілісність особистості у царині біомедицини і нових біотехнологій. Крім цього, у 2004 р. за дорученням Кабінету Міністрів України було розпочато роботу з підготовки до ратифікації Конвенції про права людини та біомедицину 1997 р., яка була підписана Україною 22 березня 2002 р. також містить положення щодо захисту права людини на цілісність.

Інтерес науковців до питань захисту права на цілісність індивіда, як й інтерес законодавців, зростає з розвитком біомедицини та прогресом біотехнологій, які дозволили сучасній науці проникнути в таємниці людської природи, яка споконвіків вважалася недоторканою. Дж. Хайстеркамп справедливо відмічає: «У контексті прогресу біотехнологій надто важливо, знайти новий зміст поняття «цілісність» як єдності тіла, душі й особистості, що являє собою людина... Величним і найбільш важливим принципом, згідно з яким ми визначаємо дотримання гарантій свободи, є ідея людської цілісності» [3]. М. Хаускеллер констатує, що «значення концепції цілісності незрозуміле й вимагає роз'яснення» [2].

Загальновизнаним, є розуміння права на цілісність особистості, як права на невтручання у фізичний і психічний складники особистості без її добровільної згоди. Л. Венар вважає, що «право на цілісність – це право кожного перешкоджати будь-якому втручання інакше як з особистої згоди. З одного боку воно захищає низку важливих інтересів індивіда (свободу від болю і знищення, можливість самостійно планувати свої дії, обмежувати інформацію про себе, вступати в особисті взаємини). З іншого, – люди платять за повагу до цього права, коли інша людина стає об'єктом їх антипатії чи бажання, перешкодою або погрозою. Визнання загального права на цілісність набагато краще, ніж брак подібного права взагалі. Саме такою є виправданість права на цілісність» [5].

О.М. Улер зазначає: «Право на фізичну, психічну й інтелектуальну цілісність є істотним атрибутом людської особистості». Описуючи зміст цього права вчений відмічає, що – право на фізичну цілісність містить у собі заборону будь-яких актів, що посягають на життя і здоров'я індивіда, зобов'язання забезпечити людяне поводження, а також заборону певних видів практики, що може заподіяти фізичне страждання або призвести до знищення індивіда, як-то: вбивства, катування, тілесні покарання, каліцтво і медичні

або наукові дослідження не викликані необхідністю лікування особи, та інше грубе насильство з боку представників влади [4]. Право на інтелектуальну цілісність, з його точки зору, – це право на повагу до «всіх моральних цінностей які є частиною людської спадщини, що належать до складної структури переконань, концепцій і прагнень, специфічних для кожної людини, ...це імена індивідів або фотографії, або аспекти їх приватного життя, які не можна розголошувати» [4].

Спираючись на зміст ст. 3 Хартії ЄС, право на цілісність особистості можна визначити як право людини на реалізацію й захист приватної сфери – зони особистої недоторканості, в якій індивід має бути захищеним певними правовими межами несанкціонованого втручання в його автономію, гідність та організм [1]. Це право надає можливості суб'єктові самостійно контролювати доступ і втручання у свої розум, тіло, саморозуміння й почуття власної гідності, зберігати таємницю особистого життя й не розголошувати особисту інформацію, установлювати її ліміт і коло осіб, яким вона може бути доступна. Захист фізико-психічної цілісності людини – це перш за все її захист від генетичних маніпуляцій і збереження цілісності її генетичної структури. Право успадкувати генетичний набір, що не зазнав штучної модифікації, є істотним аспектом цілісності особистості. Право на цілісність захищає генетичну спадщину майбутніх поколінь і протистоїть маніпуляціям з генетичним кодом і генетичною ідентичністю в сучасних умовах глобального прогресу біомедицинської науки. Двадцять перше сторіччя знаменує початок переходу до нової соціально-культурної парадигми. Тому правова наука й законодавство багатьох країн сьогодні стоять перед необхідністю прийняття історичного виклику, пов'язаного з появою новітніх відкриттів і технологій, які можуть змінити спосіб мислення людства, наше життя й уявлення про свої права й обов'язки.

Список літератури: 1. Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2001 // http://www.eucharter.org/home.php?page_id=10. 2. Hauskeller M. The Integrity of Living Beings as a Normative Concept// <http://www.wellcome.ac.uk/assets/wtx022795.pdf>. 3. Heisterkamp J. Defending freedom – Defending the body. A philosophical commentary on the invasion of the human being//<http://www.ifgene.org/heisterkamp.htm>. 4. Uhler O.M., Pictet J.S. The Geneva Conventions of 12 August 1949: commentary, Geneva : International Committee of the Red Cross, 1958, XXVIII, 660 p.//<http://www.icrc.org/ihl.nsf/COM/380-600032?OpenDocument>. 5. Wenar L. Original acquisition of private property //http://findarticles.com/p/articles/mi_m2346/is_n428_v107/ai_21248797. 6. Авдеенков М.П., Дмитриев Ю.А., Право на физическую свободу // Государство и право. – 2005. – № 3. – С. 13-22. 7. Коробцова Н. Тілесна недоторканність людини та правові аспекти трансплантації органів і тканин // Підпр. госп. і право. – 1998. – № 7. – С.33-35. 8. Малейна М.Н. Право индивида на телесную (физическую) неприкосновенность // Гос. и право. – 1993. – № 4. – С. 97-106.

Надійшла до редколегії 31.05.2010.